

Virág Zoltán

Nyelvi átmenetek, határváltások, közöttvilágok

(Rövid vázlat a magyarországi horvát irodalomról)

*„A gondolatok szállnak. A gondolat éter.
Az emberi gondolatnak nem lehet határt
szabni. A gondolatok határköziek, határfölöttiek.
Következésképp: feltételezhető, hogy valaki a
Drávától északra is ugyanígy gondolkodik.”*

Miroslav Krleža

A különböző identitások párbeszédét, a plurális kódok érvényesülését, érvényesítését megkönnyíthetik az olyan közléshelyzetek, amelyeket a kisebbséginek nevezett individuum határozott jelenléte árnyal és bonyolít. Mindazon beszéd-szobjektumoké, akik a maguk származását, többnyelvűségét, tapasztalati evidenciáit, kapcsolatrendszereit pontosan azért nem hagyhatják figyelmen kívül, mert éppen a hangsúlyozásuk révén közelíthetik meg a regionalitás lételméleti kérdéseit. Akik a hazaérni, otthon lenni nem mindig geográfiai kényszerhelyzetét, a különböző kultúrák szimultaneitását és relationalitását nem az idegentapasztalat kárvallottjaiként vagy az alanyiság kötelező és kizárólagos (nép)nevesítése érdekében kísérik meg hitelesen képviselni, hanem inkább a honosság interszjektív problematikájaként igyekeznek a (kisebbségi) sorsértelmezés horizontjába állítani. Akkor is, ha újra és újra kénytelenek belátni, hogy a speciális kategóriájának kijáró kelet-közép-európai igazságszolgáltatás, balkáni dresszúra, többségi fegyvelmező gyakorlat mennyire kevészer méltányolta és milyen ritkán igényli az univerzális értékek, szellemi kincsek érdekében történő nemzet(iség)i fellépés sikereit és garanciáit.

A teljes beolvadás és a tökéletes elkülönülés lehetőségeivel foglalkozva természetesen lehet szembesülni az önmaga(m) és a Másik sokarcúságával, hiszen az „idegentapasztalatban olyan többlet rejtőzhet, amely megghiúsíthatja elvárásainkat, önmegértéseink stabilizált módozatait, megkérdőjelezheti a rögzült jelentéseket”,¹ az érdekelt felek nyelvi és kulturális vakfoltjainak tudatosításával pedig szerencsésen enyhíthetők a kommunikációs sérülékenység aggodalmai. A jellemző ismerethiányokat, a szüntelen bizalmatlanságnak, a hitelesség tagadásának, a modernitáshoz való előjog megvonásának viszonylatait, a szegregáció és az akkulturáció fenyegetéseit kizárólag a különböző identitások állan-

¹ Losoncz Alpár, A „vad tartomány”, avagy mit kezdünk a kultúráköziseggel?, in: L. A., Európa-dimenziók, Újvidék, Forum, 2002, 185.

dősülő közlésfolyamatában érdemes feltárni és mérlegelni, legyen bármilyen kockázatos és nehezen elfogadható ez a tevékenység.

A magyarországi horvát irodalom alakulástörténete, magyarországi és horvátországi fogadtatása egyértelműen azt mutatja, hogy ennek az irodalomnak az újabb nemzedékei fokozottan szembesültek az etnoidentitás problémájával, a nyelvköziség és a transzkulturalitás megannyi kérdésével. Alaposan számoltak a szomszéd népi helyzet nehézségeivel, komolyan fontolóra vették és átgondolták az egyidejűleg különböző kultúrák rendszeréhez, több régióhoz, alrégióhoz tartozás térségi fejleményeit és kihatásait. „Amennyiben a határterület kisebbségi is, akkor az egyben határon túli is. Legalábbis valaki(k) számára! És itt ő(k) csakúgy kivetíti(k) a saját érdekei(ke)t, kinyilvánítja(-ák) a saját szándékai(ka)t, megalapozza(-ák) a saját tevékenységét(-üket)... Az ellentmondásokkal és szegényes feltételekkel telis-tele – néha éles, metsző – törésvonalak mentén a határvidéki és a határon túli terület dialektikájának hatása sokak számára sorsdöntő.”²

A szerzők közül sokan két, esetenként három nyelven is alkotnak, egyre intenzívebben és elismertebben vannak jelen a magyar és a horvát tudományos, művészeti, irodalmi életben. Egymás műveinek kölcsönös átültetését szem előtt tartva járulnak hozzá a fordításirodalom fellendítéséhez,³ hathatósan támogatják a magyar irodalom széles körű horvátországi megismerését és a horvát irodalom magyarországi bemutatkozását. Kiléptek a folklórtól szabadulni nem tudó, apolitikus jellegű kisebbségi létezés árnyékából, túlhaladva a szubetnikus beállítottság (bunjevác, sokác stb.) lamentálásra és naivitásra alapozott eszményítésén.⁴ Többségüket elsősorban nem az anyanyelvi kultúra ábrándos konzerválása, a heroikus önmeghatározás, a közösségi funkció programszerű hirdetése foglalkoztatja, s már nem érnek rá kizárólag az emlékidézésnek élni, nem kívánnak megrekedni az idejétmúlt szövegformálási technikák semmitmondó vagy elfogadhatatlan szintjén.

Művészeti és kulturális életük tagolódását, rendezvényeik szerveződését, intézményeik hasznosságát, kiadványaik eredményességét, irodalmuk változásait nemcsak a különböző irányzatok egymásutánja reprezentálja, hanem az olyan jelentős gyűjteményes kötetek is mutatják, mint amilyenek az *U kolo (Antologija južnoslovenskih pesnika u Mađarskoj)*, Budapest, Demotratski savez Južnih Slovena u Mađarskoj, 1969), a *Gde nestaje glas? (Antologija mladih pesnika,*

² Tomislav Žigmanov, *Széljegyzetek a sokféle határoltágú „láthatatlan tér” fenomenológiájához*, Híd, 2005/7–8, 55.

³ Néhány fontos kiadványra mindenképpen szükséges felhívni a figyelmet. Stjepan Blažetin kitűnő tolmácsolásában Radnóti Miklós költeményei (*Meskladnom vremenu usprkos*, Osijek, Matica hrvatska, 1997) jelentek meg, Stjepan Lukač értő válogatásában és társszerkesztésében pedig a kortárs magyar széppróza kiemelkedő alkotásai (*Zastrašivanje strašila /Antologija mađarske kratke priče*, Zagreb, Naklada MD, 2001) láttak napvilágot horvát nyelven. Ugyanő nemrégiben remek szövegátültetésekkel több jelentős kortárs horvát szerző művét (*Magán-szféra reinkarnációja /Quorum-antológia*, Szeged, Messzelátó, 2002) magyar nyelven is hozzáférhetővé tette.

⁴ Ehhez Tomislav Žigmanov, *A modern horvát irodalom a Vajdaságban: a nem-lét és az elementáris infrastruktúra hiánya között*, Híd, 2005/5, 76–77.

Budapest, Tankönyvkiadó, 1984), a *Másszóval* (*Magyarországi horvát és szerb költők magyar nyelven*, Pécs, Baranya Megyei Művelődési Központ, 1988) és a *Rasuto biserje* (*Antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945.–2000.*, Pécs, Horvát Tudományos Kutatók Egyesülete, 2002) című antológiák. Természetesen szemléleti-poétikai, nyelvi-retorikai szempontból lényeges különbségek mutathatók ki az egyes szerzők művei között. A műnemi elrendeződés, a műfaji megoszlás tekintetében ugyanilyen számottevő eltérések jellemzik a magyarországi horvát irodalmat. Az elbeszélő próza, különösen pedig a regény és a dráma hátrányban maradt a költészettel szemben, kisebb mértékben jutott előkelő szerephez az utóbbi időben. Akár az individualitás vonalára, akár a történelmi koordinátákra, netalán a hagyományértelmezés síkjára koncentrálnak előszeretettel, a formaproblémákkal korántsem egyformán vetettek számot az alkotók az elmúlt évtizedek folyamán.

Az említett antológiákban szereplő szerzők, például Anka Bunjevac vagy Vinko Marjanović egyes költeményei, továbbá az önálló verseskötetek, jelesül Josip Gujaš-Džuretin: *Povratka u Podravinu* (1977), Stipan Blažetin: *Srce na dlanu* (1981) és *Suncu u oči* (1999), Marko Dekić: *S bačvanske ravnice* (1977), *Duga nad zavičajem* (1979), *Tišine i ljubavi* (1986) és *Mirisi urbika* (2001), Ljudevit Škrapić: *Droptine* (1988) és *Obračun* (1996), Matilda Bölcs: *Jantarska cesta* (1992), Jolanka Tišler: *V modrini neba* (1988) és *V zrcalu rodice / Szivárványtükörben* (1998) bizonyos darabjai nem mindig lendülnek ugyan túl a konfesszionális élménylíra sablonjain, nem feltétlenül jellemzik őket oldottabb nyelvi-szerkezeti megoldások, hiányoznak belőlük az újszerűnek mondható poétikai eljárások, viszont erőteljesen érzékeltetik, miként határozzák meg a versalany pozícióját a szűkebb és tágabb körű otthon alapvető értékei. A vidék nem feltétlenül nyomasztó realitásként, a szövegek helyi érvényű színtereként tételeződik, hanem a geopszichikai erők, a nyelvi és kulturális keveredés történelmi helyszínékként, a mű részeként tárulkozik elő. Ezt a szerepet játssza a Dráva mente Josip Gujaš-Džuretinnél: „Čekam / da već jednom iznike / semenje / što sam ga poneo / iz Podravine // Čekaju me kod kuće / moram da idem / što pre »doma«⁵ (*Varijacije iz rodne Podravine*). A tájíság idiomatikus kötődésű reflexióiban a nyelvi és létformabeli területenkívüliség sejtelmei köszönnek vissza olyan költőknél, mint Jolanka Tišler vagy Matilda Bölcs. Kiemelkedőbb alkotásaikban a hangulati, érzelmi elemek, jelenségcsoportok nem szabják meg közvetlenül a vidék jellegét. A megidézett szülőföld autentikus életterepe és a belső viszonylatok folyamatszerűsége sem nosztalgikus, romantizáló alapon függ össze az intimisztikus önfeltárukozással, így fontosabb verseik beszédalánya nem szakad el, nem függetlenedik a nyelvi megelőzöttség tapasztalatától. „Társadul csupán oly sokat gyalázott / Horvát nyelved szegődött. / Az évek elszálltak, lemondta mindenről” – mondja ki a lírai szubjektum Matilda Bölcs *Három nap Zsidányban* című művében, s Jolanka Tišler *Kajkavska ruža* című munkájában szintén hasonló felismerést fogalmaz meg az első személyű beszélő: „Kak slobodna misel se zdigla, rano i veselo / Da pravicu deli sakom

⁵ Hozzávetőleges fordításban: „Várom, / hogy kicsírázzanak már / a magvak, / amiket magammal hoztam / a Dráva-mentéről // Várnak odahaza, / mennem kell / mielőbb »haza«”

poštenom čoveku / Kajkavska ruža, reč vu vencu rodice / Živa žar v dušaj kre Mure i Drave”.⁶

Mindannyian a hagyományok újraszituálásával, az itthoni és az otthoni környezet állandó témává, önálló alakzattá emelése révén tesznek kísérletet a kulturális és regionális identitás értelmezésére. Matilda Bölcs költeményeiben többek között Zsidány és a hozzá kapcsolódó képzetek sorozatai, Jolanka Tišler szövegeiben a Mura-mente élménytömbje, Stipan Blažetinél a szülőföldi hangulatok és a zágrábi pillanatképek egyberétegződései, Anka Bunjevacnál a rokoni szálak átszötte emlékezetformák megőrződésének változatai, Vinko Marjanovićnál pedig az észleletek álomszerű minőségei képviselik ezt az irányultságot. A különböző kultúrák és nyelvek babilonizációjának millióje ugyanannyira lényeges és értékes tapasztalatuk, mint Miroslav Krleža egyik nevezetes hőséneke, a Habsburg-monarchia nemzetiségi káoszában otthonosan mozgó Adalbert Križovecnek, akinek ajkán a német szó lágyan, kellemesen, választékosan hangzik, magyarul lassan, disztingváltan beszél, pontos kiejtéssel szólal meg, anyanyelvét pedig a nyugati, felső-horvát kaj nyelvterület hangsúlyaival beszéli, következetesen és konokul használva kedvenc tájszavait.

Míg a sorra vett szerzők szövegvilágának formálódásában a Hrvatska Moderna tradíciója, formakultúrája, valamint Gustav Krklec, Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Ivan Goran Kovačić és Miroslav Krleža költészete látszik döntő jelentőségűnek (bár műveikben gyakorta felbukkannak például Ady Endre, József Attila, Nagy László, Pilinszky János erőteljes hatását sugárzó mozzanatok is), addig Ladislav Gujaš *Dodir vremena / Az idő érintése* (1990), Đuso Šimara Pužarov *Stojim pred vama* (1988) és *Još uvijek snivam* (2001) című köteteinek, továbbá Stjepan Blažetin, Tomislav Krekić, Zoltan Gátai, Timea Horvat költeményeinek értékorientációját inkább a Krugovi, a Razlog és a Quorum folyóiratokhoz kötődő nemzedékek szövegalkotási tendenciái határozzák meg. A multietnikus közegben való sikeres tájékozódás, a kisebbségi sorsban létezés összetett kérdései némelyiküknél már nem anakronisztikus, konvencionális közlésmintákban és szövegszerkezetekben bukkannak fel, s az esetleges formai újítások sem korlátozódnak a központosítás elhagyására, a motivikus ismétlések felduzzasztására, sőt szerencsére nem ragadnak meg az íráskép töredékesség-érzetet keltő, átlátszó megoldásainak egyszerű technikai szintjén sem.

Különösen a legfiatalabbak, Stjepan Blažetin, Tomislav Krekić, Zoltan Gátai, Timea Horvat szövegszövevényi elgondolásaiban válik jól érzékelhetővé az önmegértés feltételül elgondolt időbeliséggel szembeesülő és szembeesített lírai szubjektum jelenléte. A történő megértés igénye viszont kevésbé erőteljesen látszik érvényesülni Đuso Šimara Pužarov és Ladislav Gujaš koncentrált személyiség-eszmény mellett kitartó szövegeiben, amelyek óvatosan kerülnek a számvetést a Másik általi öntapasztalás következményeivel. A marginalitás problémaköre ezért alig-alig érintkezik bennük a saját és az idegen interaktív viszonyával, s az érzelmi kapcsolatok tematizálása is pusztán az affirmatív sze-

⁶ Hozzávetőleges fordításban: „Amikor a gondolat hajnalban szabadon és vidáman kelt, / Hogy az igazságot átnyújtsa a becsületes embernek / Kaj rózsa, szó a szivárvány koszorújában / Élő zsarátnok a lélekben a Mura és a Dráva tájékán”

repminták bemutatására, a különféle élményváltozatok aprólékos és hitelesítő dokumentálására szorítkozik lépten-nyomon.

A nyers, mesterkéletlen beszéd, a kifejezés közvetlensége a farmernadrágos próza, a Jeans-Prose vállalt örökségként, a nonkonformista fiatalság jeladásaként, a beidegződött társadalmi és kulturális struktúrák kétségbevonásaként,⁷ egyfajta csoportazonosító védjegyként húzódik végig Đuso Šimara Pužarov 1988-as kötetének versein. A címadó darab leplezetlenül jelöli ki és vetíti előre a költemények uralkodó hangütését: „kako da stanem pred vas / vi otmenji otimači zakona / kada nemam nijedno pošteno odijelo / samo jedne otrcane hlače / koje bih da ne znam za sramotu / već odavno zamijenio / za jednu džepnu uru / i umjesto đerdana / svezao bih je za vrat / da tako na sebi nosim / tužne minute ovog stoljeća / i olakšam prolaz / također nesretnog vremena”⁸ (*Stojim pred vama*). Valamivel ironikusabb hangvétellel, de lényegében ugyanez az önérzetes szellemiség hatja át Ladislav Gujaš értékesebb alkotásait, mint amilyenek a *Dodir vremena*, a *Prolaznost* és a *Preporod?* című költemények. Ez utóbbiban olvasható sorok szinte korosztályi hitvallásként tételnek közhírré: „U bioskopu mladih / sve stolice zauzete / traže tumačenje današnjice / muzike budućnosti / u skladu generacije / dvadesetog stoleća / ostavlja trag / na podzemnom trgu”.⁹ A nagy témákat, nemes érzéseket bekebelező szintaxis kikezdése, leépítése, a lefokozott stílusrégiók, retorikai szintek előtérbe helyezése az ironikus és a groteszk minőségek állandósított közreműködésével együtt a hagyomány és a közösségi hányattatások, személyes megpróbáltatások szövevényes dimenzióinak feltérképezését is kedvezően mozdítja elő.

E világszemléleti modell intellektuális hozadékát a decentrált személyiség tapasztalatához rendelt versbeszéd segítségével aknázza ki és értelmezi újra Zoltan Gátai az *útbaigazító*/, az *érintés* és a *Vacsora* című alkotásaiban, Stjepan Blažetin a *Krhotine* gondosan kimunkált egységeiben, a *Croatia 1991.* és a *Requiem* kínzó háborús látomásaiban, Timea Horvat a *Ne pamtim* és az *Ukratko* emlékmontážsaiban, Tomislav Krekić pedig az egyértelműen Pilinszky Jánosra alludáló *Tišine* című miniatűrjében, a *Vrata* rövidke soraiban vagy a *Triptichon* figyelmes csiszoltságú reflexióiban. Ez utóbbiak közül a talán legfontosabb így hangzik: „közhely-téglákból épített fogadómban / elszállásollak téged / s egy megunt slágert dudolászok / később tovalibbenek mint / egy agyonmosott farmernadrág / és nem alkotom meg a jövőt”. A társas viszonyok felidézése, a vágyképzetek kimerítő jelenetézése nem leegyszerűsítő módon, valamely esemény vagy kapcsolat adatszerű tényeit ismertetve oldódik meg Tomislav Krekić *Tőled függ... és Egyes számú történet* című szövegeiben, hanem

⁷ Vö. Aleksandar Flaker, *Proza u trapericama*, Zagreb, SNL, 1976, 34–35.

⁸ Hozzávetőleges fordításban: „hogyan álljak elétek / ti jól fészült törvényfacsarók, / mikor nincs egy tisztességes ruhám, csak egy elnyűtt nadrágom, / melyet, ha nem ismerném a szegyet, már régen lecseréltem volna / egy zsebórára / nyaklánc helyett / nyakamra kötném, / hogy így hordjam magamon / e század szomorú perceit / és megkönnyítsem a szerencsétlen / időnek az elmúlást”

⁹ Hozzávetőleges fordításban: „Az ifimoziban / minden elfoglalt szék / a jelen értelmezését kutatja / a jövő zenéjét / a huszadik századi generációkhoz illően / nyomokat hagyva / a föld alatti téren”

az egyéni viszontagságok, a testi vonzalmak és a szerelem fiktív átformálásával, a közvetített szituáció dramatikus, pszichologikus, ám mindig ironikusan uralt működtetése révén: „Voltunk egy bárban is / éjfél körül mondja legalábbis ő és hogy mennyire / szeretem és mennyire kívánom és azt is mondja hogy / fogdostam a combját Biztosan részeg voltam Talán / akkor voltam a legnehezebb” (*Egyes számú történet*). Stjepan Blažetin *Krhotine* című ciklusában szintén a fiktivizáló konstrukciós megoldásoknak köszönhetően megy végbe a beszédpozíciók kontemplatív szétválasztódása, felcserélődése és dialogizáló egymásba játszása, miközben a líranyelv elemi hangzáslehetőségeit próbára tevő szöveg ritmikai tagolódása, akusztikai váltásai, beszédpozíciós áthelyeződései bravúrosan élezi ki a lefordíthatóság-lefordíthatatlanság nyelvi és kulturális tehertételeit: „ja i ti / ti i ja / ja kao ti / ti kao ja / ja kako ti / ti kako ja / ja ... ti / ti ... ja / ... ti / ti ... / ...”.

Stjepan Blažetin, Tomislav Krekić, Zoltan Gátai, Timea Horvat költészetében a peremhelyzet szituációjának kultúraközi tapasztalatát és a tartalmatlan (ön)kifejezőmódok ingatagságát szemléltető nyelvjátékok, retorikai lelemények, tipográfiai trükkök zömmel intertextuális jellegűek (a már említett magyar szerzőkön kívül az újvidéki symposionisták és Petri György hatását sem nehéz felismerni bennük), s dinamikus medialitásuk, zenei vagy éppen filmes reminiszcenciákkal való telítettséjük, klipszerű logikájuk következtében a pályatársaikénál gazdagabb, erőteljesebb írásművészet bizonyítékaival szolgálnak a magyarországi horvát irodalomban.

A prózairodalom tekintetében mennyiségileg sokkalta szűkösebb termésről lehet csak beszámolni. Marga Šarac gyermeknovelláinak gyűjteménye, a *Svet oko mene* (1984), Stipan Blažetin gyermekregénye, a *Bodoljaši* (1986) és Katarina Gubinski-Takač fiataloknak szánt elbeszélései, a *Vrteći vrtić* (1994) mellett Mijo Karagić novelláskötete, a *Slobodni putovi* (1987), valamint Zoltan Gátai *GÁTAI versus GRAIĆ* (1992) című munkája kiemelendő ebből a szempontból. Örvendetes, hogy a gyermekirodalomhoz tartozó szövegek közül Stipan Blažetin regénye nem követi azt a Marga Šaracnál időnként még jelen lévő hamis ideált, hogy a gyermekekhez, az ifjúsághoz bőven elegendő leereszteni, és a fölöttébb kívánatos nevelési elveket álruhás köntösbe öltöztetve, a felnőttek megszívlelendő intelmeinek előíró érvényesítésével sikert sikerre lehet halmozni.

Akár a történetre, a történeti témákra, a történelmi idő kérdéseire esküszik, akár ezek dekonstruálására összpontosít egy irodalmi műalkotás, előbb-utóbb szembesülnie kell a história kérdésével, például azzal a problémával, hogy a dialektika (mint az ellentmondások logikája) és a szemiotika (mint a kommunikáció struktúrája) sem képes magyarázatul szolgálni a konfliktusok lényegi felfoghatóságát¹⁰ illetően. A krónikás alapú szövegépítésnek, az önéletrajzi tetszelgésnek, a közösségi elhivatottságot sulykoló instrumentális nyelvhasználatnak nem nagyon kedveznek az efféle megfontolások és felismerések. A valóság közvetlen megragadhatóságának illúziójában ringatózás, a különböző tudatál-

¹⁰ Vö. Michel Foucault, *Power / Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, ed. Colin Gordon, trans. Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham and Kate Soper, Brighton, Harvester, 1980, 115.

lapotok mechanikus rögzítése, az ideálok kényszeres keresése vagy éppen a szigorú politikai tabutémák melengetése gyakran szerény műfaji kínálatot és feltűnő individuumszemléleti megoldatlanságokat eredményez.

Stjepan Blažetin összefoglaló könyvében jó érzékkel állapítja meg Mijo Karičić szépprózájáról, hogy a szerző irodalmi munkássága töretlenül folytatja a bunyevác-horvát elbeszélői tradíciót, s ez az elkötelezettsége voltaképpen a felvilágosodás korából származó irodalmi koncepció hathatós támogatásában ölt testet, miközben azért a belső monológok alkalmazásával, az esszéisztikus betétek segítségével, az alakok tudatmozgásának közvetítésével igyekszik modernizálni¹¹ a maga elbeszélői technikáját. Mindezek azonban kevésbé ellensúlyozhatják és halványíthatják el azt a tényt, hogy az író novellái nem képesek eloldódni a nemzetiségi irodalmak hagyományának sematikus beszédrendjétől, szimulatív nyelvhasználatától, nem próbálnak szabadulni az auktoriális elbeszélés szűkös eszköztáráról, s mereven ragaszkodnak a zártság, a lekerekítettség egysíkúan elgondolt eszményéhez. A felléptetett szereplők szenzibilitását érintő kérdések, lélektani-szociális és erkölcsi problémák fontosságát hangsúlytalanítja a narrációs módozatok egyszerűsége és a szövegek tematikus variabilitásának meglehetősen szegényes volta. A lineáris eseményvezetés, a térbeli és időbeli váltásokat látványosan kerülő fabuláció így mindössze egy szokványos példákra épülő közérzetepika létrejöttének kedvez.

Teljesen más világalakítási tendenciákkal kísérletezik prózai műveiben Zoltan Gátai, a szövegszervezés olyan változataival, amelyekben sorra elmosódnak a műfaji határok, s a különböző narrációs cselfogások, különmemű részletek rendre kibővülnek az olvasót hol sakkjátékoszá, hol zenehallgatóvá előléptető, és ebben a minőségében is lefoglaló, foglalkoztató metatextuális programokkal, lendületes szórakoz(tat)ásformákkal. A labirintus és a múzeum ötvöződését elénk vetítő posztmodern szituáció az útvesztővé terebélyesedő múzeumot olyan térré szervezi, amelyben elveszni látszanak a tájékozódási pontok, ugyanakkor a labirintus képzelet nem pusztán a csapdák alternatíváit kínálja, hanem a választás lehetőségét, a rejtély megfejtésének esélyét nyújtja, tehát az útvesztőbeli mozgás az elveszett jelentés keresése lenne.¹² Zoltan Gátainál a paradoxális helyzetek, a tömegkulturális kelléktár, az ironia és a groteszk minőségei, az előszeretettel frappírozó, poénra kihegyezett műveletek a rejtély-metaforika nyomatékosításával állítják előtérbe az olvasói közreműködés kívánalmát. Kétségtelen, hogy a szerzőnek a kortárs horvát, magyar és világirodalmi törekvések felé nyitó experimentális prózája eddig ismeretlen területeket tárt fel a magyarországi horvátok irodalma számára. Nem véletlenül észrevételezi erről a fogásokkal telített epikai arzenálról Stjepan Blažetin, hogy úgy fogható fel, mint az elbeszélő szövegek törvényszerűségeinek tudatában történő eljátszadozás az elbeszélői technikákkal, tehát kortárs, mondhatni posztmodern prózai kísérletként, amelynek irodalmi műfaját meghatározni¹³ nem is annyira egyszerű feladat.

¹¹ Vö. Stjepan Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, Matica hrvatska, 1998, 112.

¹² Vö. Viktor Žmegač, *Povijesna poetika romana*, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1987, 416.

¹³ Vö. Stjepan Blažetin, i. m., 162.

A magyarországi horvát irodalom műnemi szerkezetét áttekintve könnyen regisztrálható, hogy a legszerényebb szövegterméssel a drámairodalom rendelkezik. Ám ez pusztán csak mennyiségi értelemben érvényes és lényeges körülmény. Petar Milošević *Ogledi i kritike* (1991) című fontos könyvében még joggal hívhatta fel a figyelmet a magyarországi horvát drámairodalom teljes hiányára. Az utóbbi években azonban a szélesebb olvasóközönség már megismerkedhetett Stjepan Lukač *Preobraženja* című alkotásával, amelyet a *Riječ* folyóirat 1997-ben kezdett folytatásokban közölni, továbbá 1998-ban megjelent Stipan Blažetin színdarabokat és rádiójátékokat tartalmazó kötete, a *Korenje* is.

Stipan Blažetin darabjai szcenikai megoldásaikban, dramaturgiai felépítésükben, dialógusszerkezeteik kidolgozásában alig-alig térnek el az élményi tapasztalat elsőrendűségét szem előtt tartó, az egységes és zárt világképnél kedélyesen lehorgonyzó, az időbeli meg térbeli áttételezéshez, eltávolításhoz csak módjával vonzó, visszafogott jelképi-allegorikus történetiségre szorító hagyományos irodalmi alkotások átlagos színvonalától. Stjepan Lukač drámája, a *Preobraženja* ellenben kivételes mű, kiemelkedően értékes alkotása a (magyarországi) horvát irodalomnak, és igen előnyös lenne, ha mihamarabb más nyelven, nyelveken is megjelenhetne. Ráadásul egy trilógiának tervezett kompozíció első darabja, ami csak fokozza a várakozást a szerző további szép-irodalmi termését illetően.

Az Antun Branko Šimić *Preobraženje* (1920) című verseskötetének kiindulópontját és gondolati ívét felidéző, Miroslav Krleža-i, Ranko Marinković-i ihletésű, a test, a mozgás, a gesztus szemiotikájával keresztezett játéknelvű drámában a lét végső kérdéseinek banális szakralitása nyer különös értelmet. Az eredetnek, a születésnek mint halálnak a mozgása követhető nyomon ebben a nyelv primátusának illúziójától finoman tartózkodó teatralitásban, amelyben a különböző értéktávlatok parodisztikus relativizálása nyomán keveredik és folyamatosan egymásba olvad a karácsonyi misztérium, a húsvéti ünnepkör, a színpadi előadás meg a szereplők személyes élete. A szöveg motívumrasztere, a név-szimbolika és a cím konnotációi radikálisan láttatják az azonosulási képesség reménytelenségét, az identitásvesztés abszurditását. A beszédes múlt, a saját hagyománytörténet lényegének megértését a jelen alapjainak tisztázása szolgálhatná és támogathatná, de Ana Korpus például hiába beszél szimbolikusan a gyermekhalálról, hiába kap mondandója valamiféle szűzanyai rendeltetésre emlékeztető értelmezést, a szülőanyai szerep csődje (lásd viszonyát Maria nevű lányával) elkerülhetetlen. A mitologikus jelképiség elemei reneszánsz, manierista, barokk, klasszicista, romantikus és expresszionista köntösben is sorra újraíródnak a töredékest, a hibridet, a befejezetlent támogató poétikának köszönhetően. Minden szerep felfüggesztődik, a közösség szétbomlik, tébláboló szerencsétlenek kusza tömegévé válik, akiknek lecsupaszodik a múltja, megbicsaklanak a történetei, megfogyatkoznak az emlékei. A titok-tematika, a végleges megoldás viszonylagosítási tendenciája a szerepek betölthetlenségét a sérült tudat(ok) archeológiájává és fenomenológiájává tágítja. A rendeltetés hiányának és az alkalmatlanság uralmának színeváltozásában minden résztvevő bűnelkövetővé lesz, még a kívülállók és az ártatlanok is, akár az egész megteremtett emberiség Ovidius *Metamorphoses*ében vagy az önmaga alá hajszolt, teljes mivoltában átlényegült ember Franz Kafka *Die Verwandlung*jában.

Az önviszonyulás nélkülözhetetlen igényére épülő interaktivitás jelentős mértékben hozzájárulhat a szétszóratottság tapasztalatából eredő és a minoritárius beszédhelyzetből kibontakozó értékek megbecsüléséhez. Az ilyesfajta kulturális aktivizmus figyelhet fel igazán a kelet-közép-európai térség színes etnikai mozaikjának nyelvi változatosságára, a különböző régiók és alrégiók párhuzamos jelenségeire, rokon vonásaira. A nyelvi és a kulturális érintkezések, áthallások, jelentésmódosulások alapos megismeréséhez, körültekintő vizsgálatához, részletes értékeléséhez leginkább az egymáshoz közeledés és az egymáshoz közelítés elfogadó, biztos szellemiséggel kezdeményezett és képviselt viszonyformái vezethetnek el. A tudományos, értékelő tudomásulvétel és véleménycsere így válhat az önként választott vagy a születés szerinti hovatartozás művészeti és irodalmi kinyilvánításának kezdeményezőjévé. „A horvát irodalom nem engedheti meg magának, hogy figyelmen kívül hagyjon akár egyetlen szerzőt is, legyen szó akármelyik regionális vagy »marginális« irodalomról. Éppen ellenkezőleg, meg kell ismerni a horvát nemzeti kisebbségek alkotóit és irodalmi munkáikat, biztosítani kell számukra »az egyetemes horvát irodalmi kontextust«, hogy ezáltal ők is definiálhassák a helyzetüket az egyetemes horvát irodalomban. Emellett pedig a kisebbségi körülmények között született irodalmi alkotások rendkívül izgalmasak és ösztönzők lehetnek, hiszen kétnyelvű, két kultúrájú közegben keletkeztek, így számos kérdésre érzékenyebben reagálnak másoknál.”¹⁴

A multikulturális érdekövezetek soketnikumú valóságának nem kell feltétlenül az idegenellenes kényszerek és identitáskrizisek táptalajává változnia. A peremhelyzet és az exilikus, tranzíciós tapasztalatok gyümölcsöző nyelvjátékai azt sugallják, fölösleges indokolatlanul elzárkózni, nem muszáj okvetlenül függetlenedni annak belátásától, hogy a maga etnikai, nemzeti, vallásos, faji, nemi és szakmai zónáin belül minden kulturális emlékezet hézagokkal, repedésekkel szabdalatik szét, s aligha létezik olyan üdvözítő technika, amely a teljes kultúra érdekeit szolgálhatná¹⁵ egyszerre mértékadóan és mértéktartóan. Bekövetkezhetnek azonban, s akár követendő példát is nyújthatnak olyan pillanatok, amikor a kisebbségiség, a szegregáció passiójából a többnyelvűség, a transzlokáció passziója lesz, nyitott, hitelt érdemlő és termékeny cserefolyamat, amelyben a nyelvek és a kultúrák egymásra települése, a kulturális és a regionális identitás megannyi stílusmintája a szövegek történeti kommunikációját, egyidejű és kölcsönös párbeszédét hívja életre.

¹⁴ Stjepan Blažetin, *Pregled književnosti Hrvata u Mađarskoj od 1945. do danas*, in: *Rasuto biserje. Antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945.–2000.*, szerk. Stjepan Blažetin, Pécs, Horvát Tudományos Kutatók Egyesülete, 2002, 241.

¹⁵ Vö. Vladimir Biti, *Periodizacija kao identifikacija*, in: V. B., *Strano tijelo pri / povijesti (Etičko-politička granica identiteta)*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 2000, 91.